

Карта современных рельефообразующих процессов
Карта хозяйственного использования, геоморфологических ресурсов и опасностей
Геолого-геоморфологические профили
Продольный профиль долины р. Каркаралинки
Геоморфологические схемы ключевых участков днища долины р. Каркаралинки (составляются на основе детальной полевой съемки и анализа ортофотопланов и ЦМР, полученных с помощью БПЛА).

Кроме того, в состав отчета входят текстовые приложения:

Литологические колонки разрезов рыхлых отложений

Каталог образцов горных пород

Помимо чисто учебных задач, в рамках практики сотрудниками географического факультета МГУ имени М.В.Ломоносова и Карагандинского университета проводятся и совместные научные исследования. В частности, ведутся работы по изучению уникального комплекса проявлений силикатного карста – крупных гнамм (орисангов), широко распространенных в горах Кент и Каркаралинских горах. Ведется многолетний мониторинг скорости развития овражных форм в окрестностях Каркаралинской базы. В последние годы, с появлением в арсенале практики БПЛА, начаты работы по мониторингу динамики крупного оползня в черте пос. Каркаралинск, а также динамики пойменно-руслового рельефа в долине Каркаралинки в пределах цокольной денудационной равнины.

Список использованной литературы:

1. Двойченко Н.К., Иванов Г.П., Кулубеков Н.А. Государственная геологическая карта СССР масштаба 1:200 000. Серия Карагандинская. Лист М-43-XXII. Объяснительная записка. – М., 1963. 106 с.

ӘОЖ: 37: 37.036

Е.А. БӨКЕТОВТІҢ ФИЛОСОФИЯСЫ ЖӘНЕ ТОҒЫЗҚҰМАЛАҚ ОЙЫНЫ АРҚЫЛЫ ҰЛТТЫҚ САНА МЕН РУХАНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ДАМУ

Бодеев М.Т., академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан
Ормаш А.М., академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан
Идрисов Н.К. академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан

Өзектілігі. Қазіргі жаһандану дәуірінде ұлттық құндылықтарды сақтау мен дамыту – ел болашағы үшін стратегиялық маңызы бар міндеттердің бірі. Осы тұрғыда қазақ халқының бай рухани-мәдени мұрасының ажырамас бөлігі болып саналатын тоғызқұмалақ ойыны мен ұлт зиялыларының философиялық көзқарастары ұлттық сананы қалыптастыру мен рухани құндылықтарды жаңғыртудың пәрменді құралы ретінде қарастырылады.

Зерттеу тақырыбы – «Е.А. Бөкетовтің философиясы және тоғызқұмалақ ойыны арқылы ұлттық сана мен рухани құндылықтарды дамыту» – бүгінгі күннің талабына сай өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Е.А. Бөкетов – қазақ қоғамының рухани жаңғыруы, ұлттық сананың қалыптасуы, мәдени мұра мен интеллектуалды ұлт идеясын дамытуға зор үлес қосқан ғалым әрі ойшыл тұлға. Оның философиялық еңбектері мен қоғамдық-публицистикалық көзқарастары ұлттық құндылықтарды сақтап қана қоймай, ұлттың ішкі даму динамикасын айқындауға бағытталған [1].

Сонымен қатар, сан ғасырлық тарихы бар тоғызқұмалақ ойыны тек зияткерлік сайыс қана емес, ол – ұрпақ тәрбиесінің мектебі, зерде мен логикалық ойлауды дамытудың ұлттық үлгісі. Бұл ойын арқылы ұлттық болмыс, салт-дәстүр мен дүниетаным сақталып, жас ұрпаққа рухани код түрінде беріледі.

Осы тұрғыдан алғанда, Е.А. Бөкетовтің идеяларын тоғызқұмалақ ойынымен сабақтастыра қарастыру – ұлттық сана мен рухани құндылықтарды нығайтуға және жаңғыртуға қосылатын сүбелі үлес болып табылады.

Мақсаты: Е.А. Бөкетовтің философиялық көзқарастарын талдау арқылы оларды тоғызқұмалақ ойынының тәрбиелік, зияткерлік және мәдени құндылықтарымен сабақтастыра отырып, ұлттық сананы дамытуға ықпалын айқындау.

Міндеттері:

- Е.А. Бөкетовтің ұлттық құндылықтарға қатысты ой-пікірлерін ғылыми тұрғыда зерделеу;
- Тоғызқұмалақ ойынының тарихи, мәдени және зияткерлік маңызын ашу;
- Екі бағытты байланыстыра отырып, ұлттық сана қалыптастырудағы әлеуетін көрсету;
- Ұрпақ тәрбиесінде Е.А. Бөкетов идеялары мен тоғызқұмалақ ойынының үйлесімді қолданылу мүмкіндіктерін ұсыну.

Бұл зерттеу ұлттық рухты жаңғырту мен жас ұрпақтың интеллектуалды дамуын қамтамасыз етудегі дәстүр мен идея сабақтастығын айқындауға бағытталады.

I. «Е.А. Бөкетовтің философиясы: ұлттық сана мен рухани құндылықтар»

Е.А. Бөкетов – кеңестік кезеңнің өзінде ұлттық рух, тарихи жад және рухани құндылықтар туралы батыл пікірлер айтқан, гуманитарлық білім мен қоғам философиясын дамытуға зор үлес қосқан көрнекті ойшыл. Оның еңбектерінде ұлттық сана, мәдени мұра, адамгершілік құндылықтар және ұлт болмысы секілді мәселелер кеңінен қарастырылып, терең талданады.

1. Бөкетовтің қоғам мен ұлттық рух туралы негізгі идеялары

Е.А. Бөкетов – ХХ ғасырдың екінші жартысында қазақ философиясы мен гуманитарлық ойды жаңа деңгейге көтерген көрнекті ойшылардың бірі. Ол адам мен қоғамның өзара байланысы, ұлт пен руханият, мәдени мұра мен тарихи жады мәселелерін терең зерделеп, ұлттық сананы оятуға бағытталған ғылыми-публицистикалық еңбектер жазды.

Бөкетовтің көзқарасында қоғамның негізі – рухани тұтастық. Оның пайымдауынша, рухани азғындаған әрі тарихи тамырынан қол үзген қоғамның болашағы күмәнді. Ұлттың даму бағыты мен өркендеу жолы оның тарихи жадымен және мәдени кодымен тығыз байланысты.

Ғалымның пікірінше: «Қоғам тек материалдық өндіріс пен экономикалық көрсеткіштерден тұрмайды. Оның өзегі – адамның рухани әлемі мен ұлттық болмысы» [2].

Ұлттық рухты ол ұлттың ішкі өзегі әрі тарихи жадтың көрінісі ретінде қарастырды. Бөкетовтің тұжырымынша, ұлт болмысының тірегі – ана тілі, діні, дәстүрі мен мәдениеті. Дәл осы құндылықтар халықтың рухани иммунитетін қалыптастырып, оның өзіндік ерекшелігін сақтап қалады. Сондай-ақ, Е.А. Бөкетов жастар тәрбиесінде ұлттық рухты сіңірудің айрықша маңызын атап көрсетті. Оның пікірінше, ұлттың болашағы – тарихи санасы ояу, мәдени құндылықтарын терең меңгерген, ұлттық болмысын айқын сезінетін жас ұрпақтың қолында.

Ол бұл жөнінде: «Өз тарихын білмейтін, мәдениетіне бейжай қарайтын ұрпақ – ұлттың әлсіреуіне апарады. Ал рухани қуатты ұрпақ – ұлттың тірегі» деп жазды [3].

Бөкетовтің тұжырымдауынша, ұлттық тәрбиенің негізі – ана тілі, салт-дәстүр және мәдени мұра. Ол осы құндылықтарға сүйену арқылы ұлттық бірегейлікті сақтап қана қоймай, сонымен бірге заман талабына сай ойлы, парасатты ұрпақты қалыптастыруға болады деп есептеді.

Ғалымның бұл идеялары бүгінгі таңда Қазақстанда жүзеге асырылып жатқан «Рухани жаңғыру» бағдарламасының философиялық іргетасымен үндес келеді. Бөкетов адамды рухани жетілген әрі интеллектуалды тұлға ретінде тәрбиелеу елдің болашақ даму бағытын айқындаудың басты кепілі екенін атап көрсетті.

2. Рухани жаңғыру және интеллектуалды ұлт қалыптастыру туралы тұжырымдары

Е.А. Бөкетовтің философиялық мұрасында рухани жаңғыру ұғымы – қоғам мен жеке тұлғаның дамуының берік іргетасы ретінде қарастырылады. Ғалымның пайымдауынша, бұл үдеріс ең алдымен ұлттық сана мен тарихи жадының оянуынан басталады. Оның негізгі ұстанымдарының бірі – қоғамның даму деңгейі тек экономикалық көрсеткіштермен ғана емес, ең әуелі рухани құндылықтардың тереңдеуімен өлшенуі тиіс деген ой.

Осы тұрғыда Бөкетов: «Ұлттың рухани жаңғыруы – оның тарихи санасы мен мәдени мұрасына құрмет көрсету арқылы жүзеге асады» деп атап көрсетті [4].

Интеллектуалды ұлт қалыптастыру мәселесіне қатысты оның идеялары да ерекше мәнге ие. Бөкетов білім мен ғылымды дамытуға, шығармашылықты қолдауға және жас ұрпақты ұлттық рухта тәрбиелеуге басымдық берді. Оның көзқарасы бойынша, интеллектуалды даму мен рухани құндылықтар қатар өрістеген жағдайда ғана ұлттың бәсекеге қабілеттілігі артып, әлемдік өркениеттегі орны нығаяды.

3. Ұлттық сана мен мәдениетті сақтау және дамыту мәселелері

Е.А. Бөкетов ұлттық сананы халықтың болмысын айқындайтын, тарихи жадысын, тілін, дәстүрі мен мәдениетін сақтаудағы негізгі қозғаушы күш ретінде бағалады. Оның пікірінше, ұлттық құндылықтарды ұмытпай, оларды жас ұрпаққа жеткізу – мемлекет пен зиялы қауымның басты парызы.

Ол бұл туралы: «Халықтың рухани күші – оның өткенін ұмытпай, келешекке сеніммен қарай білуінде» деп жазды [5].

Бөкетов ұлттық мәдениетті тек өнер, әдебиет немесе салт-дәстүр шеңберінде қарастырмай, оның терең рухани және тәрбиелік мәнін ашып көрсетті. Ғалымның пайымдауынша, мәдениетті сақтау үшін ең алдымен ана тілі мен тарихи сананы берік ұстану қажет. Ол: «Ұлт тілі – рухтың тірегі. Тіл жоғалса, сана көмескі тартады» деп атап көрсеткен [6].

Сонымен бірге, Бөкетов ұлттық мәдениетті дамытудың маңызды тетігі ретінде халықтық педагогика мен ұлттық ойындарды ұсынды. Оның пікірінше, тоғызқұмалақ, көкпар, айтыс секілді дәстүрлер ұлттың танымын, ойлау жүйесін және өмірлік ұстанымдарын айқын бейнелейді.

Ұлттық сана мен мәдениетті сақтау – өткенді еске алумен шектелмейді. Ол ұлттың болмысын жаңа жағдайда қайта жаңғыртып, заман талабына бейімдей білуді талап етеді. Осы тұрғыда Бөкетовтің идеялары қазіргі ұлттық идеология мен тәрбиелік үрдістердің өзегіне айналып отыр.

II. Тоғызқұмалақтың шығу тарихы мен ұлттық дәстүрдегі рөлі

Тоғызқұмалақ – қазақ халқының дәстүрлі зияткерлік ойыны. Оның тарихи тамыры тереңде жатыр және ол көшпелі өмір салтын ұстанған ата-бабаларымыздың даналығы мен өмірге деген философиялық көзқарасын бейнелейді. Археологиялық және этнографиялық деректер бұл ойынның бірнеше ғасырлық тарихы бар екенін дәлелдейді. Тоғызқұмалақ түркі халықтарына ортақ мәдени мұра ретінде бағаланады.

Қазақ халқы тоғызқұмалақты тек ермек ретінде ғана емес, сонымен қатар зердені шыңдайтын, логикалық ойлауды дамытатын, шыдамдылық пен шешім қабылдау қабілеттерін жетілдіретін құнды құрал ретінде пайдаланды. Ол ауыл ақсақалдары мен жастар арасындағы білім мен тәжірибе алмасудың, ой-өрісті кеңейтудің ерекше мектебі қызметін атқарды.

2. Тоғызқұмалақтың тәрбиелік және интеллектуалды мәні

Тоғызқұмалақ – адамның логикалық ойлауын, математикалық есепке жүйріктігін, стратегиялық шешім қабылдау қабілетін дамытатын ерекше ойын. Сонымен қатар, ол ойыншыны сабырлық пен төзімділікке, әділдік пен сыйластыққа тәрбиелейді. Қазақ қоғамында бұл ойын ұлттық тәрбиенің құрамдас бөлігі ретінде бала санасына ерте жастан сіңіріліп отырған.

Тоғызқұмалақ – халық даналығы мен рухани байлығының айқын көрінісі. Ол тек ойын ғана емес, сонымен бірге ұлттың ойлау жүйесі мен дүниетанымының көркем үлгісі болып табылады.

3. Тоғызқұмалақ арқылы ұрпаққа ұлттық құндылықтарды жеткізу

Тоғызқұмалақ – ұлттың тарихи жадын сақтап, оны болашақ ұрпаққа жеткізудің маңызды арналарының бірі. Бүгінгі таңда бұл ойын мектептер мен жоғары оқу орындарында оқыту құралы ретінде енгізіліп, халықаралық деңгейде насихатталып келеді. Мұндай үрдіс – рухани жаңғырудың нақты көрінісі.

Ойын арқылы жастар тек ептілік пен зеректікке ғана емес, сонымен қатар ұлттық болмысқа, мәдениет пен тарихқа жақындайды. Сондықтан тоғызқұмалақ – спорттық жарыс немесе ойын-сауық қана емес, ол ұлттық сана мен рухани құндылықтарды сақтаудың пәрменді құралы.

Е.А. Бөкетов сынды зиялы тұлғалардың мұрасын осы тұрғыда тоғызқұмалақпен сабақтастыра қарастыру – ұлт болашағы үшін айрықша маңызға ие.

III. Е.А. Бөкетовтің идеялары мен тоғызқұмалақ ойынындағы ұштасу

Философия – адам болмысы мен құндылықтарын терең ұғынуға бағытталған ілім. Е.А.Бөкетовтің философиялық көзқарастарының өзегін ұлттың рухани байлығын сақтау, тарихи жадты ұлықтау және тұлғаның адамгершілік тұрғыдан дамуын қамтамасыз ету идеялары құрайды. Ғалым қоғамның негізін саналы, мәдениетті, ұлттық рухы биік азаматтардан көреді. Осы тұрғыдан алғанда, ұлттық ойындардың, әсіресе тоғызқұмалақтың тәрбиелік мәні айрықша.

Тоғызқұмалақ – ақыл-ой мен парасат мектебі. Бұл ойын логика мен стратегияны дамытып қана қоймай, ойыншыны төзімділікке, әділдікке және қарсыласын құрметтеуге баулиды. Бөкетовтің: «Рухани мәдениет – ұлттың ішкі тірегі» деген қағидасы осындай дәстүрлі зияткерлік ойындарға да толық қатысты. Тоғызқұмалақ – рухани мәдениеттің көрнекті үлгісі әрі халық даналығының жарқын көрінісі.

Ұлттық ойындар арқылы адам тек уақытын қызықты өткізіп қана қоймайды, сонымен бірге тарихпен, салт-дәстүрмен, ұлт болмысымен тікелей қауышады. Бөкетовтің «Мәдени мұра – тәрбиенің бастауы» деген тұжырымы тоғызқұмалақтың мәнімен үндес. Бұл ойын жеке тұлғаның зерделік қабілетін жетілдіріп қана қоймай, ұлттық болмыс пен рухани құндылықтарды да қалыптастырады [8].

2. Тоғызқұмалақ ойыны арқылы рухани жаңғыруды ілгерілету жолдары

Е.А. Бөкетовтің «ұлттық сана – рухани жаңғырудың өзегі» деген идеясы тоғызқұмалақ ойынында нақты көрініс табады. Бұл ойын – ұрпақ сабақтастығын, тарихи жадты және дәстүрлі тәрбиені сақтаудың заманауи тәсілі. Жастарға ұлттық ойынды үйрету арқылы оларды тек спортқа ғана емес, мәдениетке, ұлттық санаға жақындатуға мүмкіндік туады.

1. Ұлттық сананы күшейту.

Тоғызқұмалақ жас ұрпақтың тарихи жадын жаңғыртып, дәстүрлерге құрмет сезімін арттырады. Ойын барысында жастар тек стратегиялық ойлауды үйреніп қана қоймай, ұлттық мәдени мұраға бойлайды. Бұл Бөкетовтің ұлттық рухты қалыптастыру туралы идеяларымен толық үйлеседі [9].

2. Зияткерлік қабілетті дамыту.

Тоғызқұмалақ логикалық ойлау, есеп жүргізу, байсалдылық пен шешім қабылдау қабілеттерін жетілдіреді. Бұл қасиеттер – Бөкетов сипаттаған интеллектуалды ұлт қалыптастырудың негізгі құрамдас бөліктері.

3. Рухани құндылықтарды дәріптеу.

Ойын әдебі, қарсыласты сыйлау, төзімділік пен әділдік – адамның ішкі мәдениетін қалыптастырады. Тоғызқұмалақтың тәрбиелік әлеуеті арқылы жастар арасында парасаттылықты, рухани тазалықты және адамгершілік құндылықтарды насихаттауға болады [10].

4. Білім беру мен тәрбие жүйесіне енгізу.

Мектептер мен жоғары оқу орындарында тоғызқұмалақты оқыту – рухани жаңғыру идеяларын жүзеге асырудың тиімді тетігі. Бұл ұлттық ойын арқылы жастарға патриоттық тәрбие беріп, мәдени мұраны саналы түрде меңгертуге жол ашылады.

5. Халықаралық деңгейде танымал ету.

Тоғызқұмалақтың әлемдік деңгейде танылуы қазақ руханиятының жаңғыруына ықпал етіп, мәдени дипломатияның маңызды құралына айналады. Бұл бағыт Бөкетовтің ұлтты әлемдік өркениетпен қатар дамыту туралы ойларымен үндеседі.

Осылайша, тоғызқұмалақ – тек ойын немесе спорт түрі ғана емес. Ол ұлттық рухты оятатын, тарихи жадыны сақтайтын, сана мен салтты жаңғыртатын әрі зияткерлік әлеуетті арттыратын қуатты рухани құрал болып табылады.

Қорытынды:

Е.А. Бөкетовтің философиялық мұрасы – ұлттың рухани дамуы мен мәдени мұрасын сақтаудағы маңызды бағдар. Оның ұлттық сана, рухани жаңғыру және интеллектуалды ұлт қалыптастыру жөніндегі ойлары бүгінгі қоғам үшін де өзектілігін жоғалтқан жоқ. Бөкетовтің пайымдауынша, ұлттың болашағы білім мен парасатқа, тарихи жад пен мәдени құндылықтарға негізделуі тиіс.

Осы тұрғыдан алғанда, тоғызқұмалақ ойыны – ғалымның идеяларының нақты көрінісі. Бұл зияткерлік ойын тек логикалық қабілеттерді дамытып қана қоймай, ұлттық болмыс пен рухани байлықты да қалыптастырады. Тоғызқұмалақ арқылы жас ұрпақ өз тамырына үңіліп, ұлттық сана-сезімін күшейтеді. Мұның өзі – Бөкетов көтерген рухани жаңғырудың өзегі.

Сонымен, Е.А. Бөкетовтің философиясы мен тоғызқұмалақ ойыны өзара үндесе отырып, ұлттық тәрбиенің, мәдени мұраны жаңғыртудың және интеллектуалды ұлт қалыптастырудың пәрменді тетігіне айнала алады. Бұл үйлесім – өткен мен болашақты жалғайтын рухани көпір іспетті. Бөкетовтің рухани тұжырымдары мен тоғызқұмалақтың зияткерлік табиғаты тоғыса отырып, ұрпақ тәрбиесінде ұлттық рухы биік әрі интеллектуалды тұлғаларды қалыптастыруға жол ашады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Бөкетов Е.А. Таңдамалы шығармалар. – Қарағанды: ҚарМУ баспасы, 2005.
2. Бөкетов Е.А. Әдебиет және өнер туралы ой-толғаныстар. – Алматы: Жазушы, 1982.
3. Әбжанов Х. Рухани жаңғыру және ұлттық сана. – Алматы: Қазақ университеті, 2018.
4. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру // Егемен Қазақстан. – 2017.
5. Қазақтың дәстүрлі ойындары. Энциклопедия. – Алматы: Аруна, 2011.
6. Тоғызқұмалақ: тарихы мен тағылымы. – Астана: Фолиант, 2018.
7. Жақыпов Ж. Ұлттық ойындар және олардың тәрбиелік мәні. – Алматы: Білім, 2015.
8. Әлкей Марғұлан. Қазақ мәдениеті мен өнер тарихы. – Алматы: Санат, 1998.
9. Тоғызқұмалақ федерациясы. Тоғызқұмалақ ойынының ресми ережелері. – Астана, 2020.
10. Құдайбергенова Д. Ұлттық сана және рухани құндылықтар философиясы. – Алматы: Қазақ университеті, 2019.

UDC 541.64

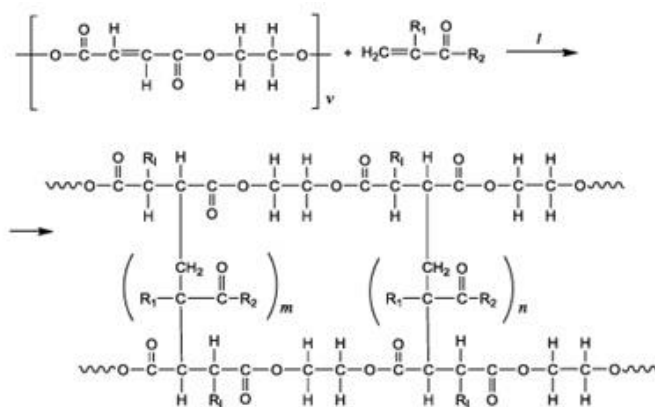
INVESTIGATION OF THE INFLUENCE OF UV-IRRADIATION ON THERMAL STABILITY OF BINARY SYSTEMS ON THE BASIS OF UNSATURATED POLYESTER WITH SOME VINYL MONOMERS

Burkeyeva G.K., Academician E.A. Buketov Karaganda University, Karaganda, Kazakhstan
Kovaleva A.K., Academician E.A. Buketov Karaganda University, Karaganda, Kazakhstan
Ibrayeva Zh.M., Academician E.A. Buketov Karaganda University, Karaganda, Kazakhstan
Muslimova D.M., Academician E.A. Buketov Karaganda University, Karaganda, Kazakhstan
Ibadullaeva M.N., Academician E.A. Buketov Karaganda University, Karaganda, Kazakhstan
Nukin N.A., Academician E.A. Buketov Karaganda University, Karaganda, Kazakhstan
Zhumabek N.M., Academician E.A. Buketov Karaganda University, Karaganda, Kazakhstan
David Havlicek, Charles University, Faculty of Science, Prague, Czech Republic

The problem of polymer aging under environmental factors is highly relevant [1,2], since changes in the chemical structure and physical properties of polymer materials significantly affect their reliability and service life. In particular, sealing materials (sealants) play a crucial role in construction and technology as they ensure waterproofing, vapor resistance, thermal insulation, and structural durability under varying external conditions. Unsaturated polyesters, including polyethylene glycol fumarate, are considered promising components for sealants due to their reactivity, low cost, and good compatibility with fillers and pigments. However, their long-term stability under UV irradiation remains insufficiently studied [3,4,5].

The aim of this work was to evaluate the influence of continuous UV irradiation on the physical state and thermal stability of binary copolymer systems based on p-EGF with the selected vinyl monomers. For this purpose, p-EGF was synthesized by condensation polymerization of ethylene glycol with fumaric acid in the presence of aluminum chloride as a catalyst [6,7].

The binary copolymers of p-EGF with acrylic acid (AA), methacrylic acid (MAA), and acrylamide (AAM) were synthesized in a carefully selected mass ratio of approximately 35:65 (polyester to monomer). The copolymerization process was carried out via a radical mechanism under so-called “cold” curing conditions, which ensured the possibility of polymer formation at room temperature without the need for additional thermal input. To initiate the radical reaction, a binary initiator system was employed, consisting of benzoyl peroxide (BP) as the initiator and dimethylaniline (DMA) as the promoter. This system provided effective generation of free radicals under mild conditions and thus allowed for controlled polymerization. Schematically the synthesis of the copolymers of p-EGF with AA, MAA and AAM is presented in Figure 1.

where R_1 — H, CH_3 groups; R_2 — H, NH_2 groups; R_1 — the radical of initiator

Figure 1. The scheme of polymerization of p-EGF with the monomers of vinyl row